

Болалигимдан табиат кўйнида хаёл суришни яхши кўрардим. Хаёл огушида бўлиб, табиатнинг энг кичик зарраларидаги хаётни кўргим келарди. Хаёлан ўзим ўша кичик заррачалардаги хаётни кўргандай бўламан. Бора-бора бу ҳолат мени батамом ўзига мафтун қилди. Ўн ёшга тўлган кунимни аниқ бир иликлик билан эслайман. Айнан ўша кун амакиларимдан бири менга микроскоп совға қилди ва унинг мўжиза эканлигига ишондим.

Бу оламнинг гўзаллиги ҳамон мени хайратга солади. Ойим ачиб қолган мураббони тўкиб ташлабди. Ховлига ниманидир излаб чиқдим-у кўзим ачиб қолган мураббога тушди. Мураббонинг бир томчисини олиб микроскоп тагига кўйдим. Мураббо мўжиза тўла бог бўлди. Микроскопнинг сеҳрли линзалари менга жажжи дарахтларнинг шохларида осилиб турган меваларни кўрсатарди. Мен гўё ўша лаҳзада янги бир жаннат богига рўпара келгандек бўлдим. Албатта, бу сир хақида ҳеч қимга сўз очганим йўқ. Хаётим бутунлай микроскоп билан боглик бўлиб қолди ва ўзимни бу мўжизакор қучга бағишлашга қарор қилдим. Менинг бу қарорим, табиийки ота-онамга ёқмасди. Оиламиз бой-бадавлат бўлгани учун ишлашимга умуман ҳожат йўқ эди. Аммо ёшим 20 га яқинлашавергач, ота-онам менга бирор қасбни танлашинг шарт, деган талабни кўя бошлашди. Нуфузли қасбни эгаллаш ўрнига аллақандай бўлмагур нарса устида бош қотиришим уларга ёқмас, бу оиламизнинг обрўсига ҳам тўғри келмасди. Ўйлаб-ўйлаб Нью-Ёрқда тиббиёт бўйича ўқишга қарор қилдим. Бу шахар уйимиздан анча олисда эди. Бу эса албатта, вақтимни ўзим истаган нарсага бағишлашга имкон берарди. Агар ўқиш пулини вақтида тўласам бас, уйдагилар дарс қолдираётганимни мутлақо билмайдилар. Энг асосийси, бу шахарда ажойиб-гаройиб микроскопларни сотиб олишга, қолаверса, бутун дунё олимларининг илмий анжуманларида қатнашишга, тубсиз саволларимга жавоб топишга етарли вақтим бўларди. Орзуларимни амалга ошириш учун кўлимда етарли даражада пул ва вақт бўлишидан хурсанд эдим.

Мен жойлашган уй қаттагина эди, шу сабабли хоналардан бирини лабораторияга айлантирдим, хонани қиммат жиҳозлар билан тўлдириб ташладим. Шу билан бирга менга керак бўлган, айниқса, ишимга тааллуқли буюмларни ҳам харид қилдим. Йил охирига келиб эса микроскоп устаси бўлиб қетдим. Микроскопнинг турлари-ю уларнинг иқир-чиқирларини тўлалигича ўзлаштирдим. Қимматбаҳо микроскопимнинг линзалари хаёт хақидаги саволларимга жавоб беришга ожизлик қиларди. Асбобимнинг чегараланган қучи табиатда ҳали ҳам жумбоқлар борлигидан далолат берар ва менинг саволларимни изоҳлаб беришга қучи етмасди. Тунлари билан адоқсиз саволлар ечимини топиб бера оладиган линзали қучли асбоб топишни орзу қилардим. Бундай линза кичик зарралардаги ривожланишни кўришга имкон бериши лозим эди. Мен ўзим орзу қилган муқаммал линзанинг яратилишига амин эдим. Ишга жиддий киришиб, дастлабки икки йилни линзани яратишга сарфладим. Турли хил нарсаларни тажриба қилиб кўрдим, оддий шишадан тортиб, кристал-у қимматбаҳо тошлар ҳам қолмади, бироқ мен қутган натижа йўқ эди. Ота-онам тиббиёт соҳасидаги эришган «муваффақиятларимни» кўриб жаҳллари чиқди. Ахир мен бирор марта дарсга бормагандим-да. Бунинг устига тажрибаларим учун анчагина пул сарфлаб кўйгандим. Отам даргазаб бўлиб, мени қаттиқ сўроқ қилди. Мен эса бошимни эгганимча индамай туравердим. Тавба қилиб, бундан буён ўқишга жиддий киришаман, деб уларга ваъда бердим. Ўша лаҳзаларда ҳам кўз олдимдан фақат ўткир линзали микроскоп ўтар, ота-онамнинг тазйиқи ҳам мени бу ишдан

совутолмасди.

Кунлардан бир кун лабораториямда тажриба ўтказаётганимда, эшик такиллаб колди. Остонада Жулис Симоннинг турганини кўрдим. Симон мендан бир кават юкорида турарди. У такинчоклар, кимматбахо буюмлар билан шугулланади, ўзига тўк киши. Шундай бўлишига карамай, Симоннинг кандайдир менга номаълум бўлган сири бор эди. У хар доим нимадир сотиб юрар, кўлида кимматбахо расм, хайкалча ёки камёб бўлган кандил кўрардим. Симоннинг нима учун бундай килишини тушунмасдим. Чунки у сира пулга мухтож эмас, унинг кўпгина ўртоқлари Нью-Ёркдаги бадавлат оила вакиллари эди. Симоннинг уйига бойваччалар тез-тез келиб туришар ва улар соатлаб улфатчилик килишларига гувоҳ эдим.

Мен Симонни лабораториямга таклиф қилганимда, негадир каттик хаяжонда эди. — Биласанми, огайни, мен хозир дунёдаги энг дахшатли нарсани кўриб келяпман! — деди у.

Мен таажжубландим. У нафасини зўрга ростлаб, гайритабиий ва сирли кучга эга бўлган аёлниқига борганини айтиб берди. У бир аёл ўлиқлар билан гаплаша олишини ва одамларнинг фикрларини ўқий олишини айтиб, мени лол қолдирди. Симон аёлни текшириш учун коғозга ўзи хақида саволлар ёзган, Валпес хоним эса саволларга тўғри жавоб берган. Бу аёл хақидаги маълумот менда ажиб бир фикр уйғотди. Балки у мукамал, тўла-тўқис бўлган линзаларни яратишга ёрдам берар? Ана шу умид билан икки кундан сўнг унинг уйига бордим. Валпес хоним Симон таърифлаганидек, истараси совук, жохил юзли бўлиб, менда умуман илик таассурот қолдирмади. У мени мехмонхонага бошлади. Катта стол атрофидаги стуллардан бирига ўтиргач, хоним сўради:

— Нима максад билан келдинг?

— Мен гаплашмоқчи бўлган одам анча йил олдин хаётдан кўз юмган! — дедим мен.

— У отангми?

— Йўк, у кашфиётчи олим эди.

— Кўлингни стол устига кўй.

Бир неча дақиқадан сўнг хонани қоронгулик эгаллай бошлади, бироқ Валпес хоним чирокни ёқмади. Аста-секин жарангли товушлар қулоқка чалинди. Олдин стол, кейин стуллар, сўнгра пол, хаттоки деразалар ҳам такиллади. Валпес хоним қаршимда хайкалдай ўтирар эди.

— Омадинг бор экан, бугун улар анча сергак, сен гаплашмоқчи бўлган одамнинг исмини коғозга ёзишинг мумкин, — деди у.

Мен тезда ён дафтарчамдан варақ йиртиб олдимда, олимнинг исмини ёздим ва коғозчани хонимга кўрсатмай ағдариб қўйдим. Қутилмаганда Валпес хонимнинг қўллари шунчалик каттик қалтирадики, хатто стол жойидан силжиб кетди. У рухнинг келганини ва хат ёзиш учун коғоз сўраётганини айтди. Стол устига коғоз ва ручкани қўйгач, коғозчага нимадир ёзилди. Тезда коғозчани олиб ўқидим. «Мен шу ердан, саволингни бер» деб тағига Ливенхок деб имзо қўйилганди. Кўзларимга ишонмасдим, чунки ёзув мен ёзган исмнинг ўзгинасиники эди. Валпес хонимнинг Ливенхок ким эканлигига кизикмаслигига ишончим қомил эди. Тўғри-да, микроскопни ким ихтиро қилганини бу аёл қаердан ҳам билсин? Тезда саволимни бошка варақка ёздим. «Мукамал линзаларни қандай яратса бўлади?» Ливенхок шундай жавоб ёзди: «140 қаратли олмос топ. Унга кучли электр заряд бер. Электр олмоснинг атомларини ўзгартиради. Сўнгра бу тошдан мукамал линза яратса бўлади».

Валпес хонимнинг уйидан кайфиятим тушиб кайтдим. Бундай катталикдаги олмосни каердан топман? Уни топган такдирда хам сотиб олишга курбим етмайди. Уйга якинлашганимда, Симоннинг ёруглик таралиб турган деразасига кўзим тушди, тепага кўтарилдим. Унинг эшигини такиллатдим, садо йўк. Эшикни итариб кўрдим, охиста очилди.

Симон чирокка энгашиб нимадир киларди. Хаёлим 140 каратли олмосда бўлгани учун унинг холатини локайдларча кузатардим. Сўнгра олдига якинлашиб столни чертдим. У ўгирилди, мени кўрди-ю кўлидаги нарсани чўнтагига солиб кўйди, негадир юзлари кизариб асабийлаша бошлади.

— Нимага караётгандинг? — деб кизикиб сўрадим. У жавоб бериш ўрнига, ўтиришга таклиф килди.

— Симон, мен Валпес хонимникидан келаяпман, — дея гап бошладим.

— Хўш, давом эт! — деди у.

— У менга мукамал линзани яратиш учун бир неча йўл-йўриklarни айтди. Агар 140 каратли олмос топсам, бу ишни уддалайман, — дедим. Шунда Симоннинг кўллари титраб кетди, юзидан асабийлаша бошлаганини пайкаш кийин эмас эди.

— Сенга олмос керакми? 140 каратли олмос — менинг хазинам. Мен уни сенга икки дунёдаям бермайман, уни олишинг учун мени ўлдиришингга тўгри келади.

— Нималар деяпсан, Симон. Мен илмий муаммом бўйича Валпес хонимдан ёрдам сўраб боргандим. Бунинг учун менга катта олмос кераклигини айтди. Сенда бундай катта олмос бўлмаса хам керак. Агар бўлганида сен бу ерда яшамас эдинг, — дедим мулойимлик билан. Унинг нима хакида гапирганини ўша вақт пайкамадим. Унга тикилиб караганимда, юзлари негадир терлаганини кўрдим.

— Олдин юзингни бир артсанг бўларкан, Симон!

У индамай чўнтагига кўл солиб дастрўмолчасини олаётганида нимадир так этиб ерга тушди. Иккаламиз хам унга тикилиб колдик. Ерга тушган нарса чирок нурида оппоқ бўлиб ялтираб кетди. Кўзларимга ишонмадим, бу олмос эди, айнан менга керак бўлган 140 каратли олмос. Симон уни кизгангандек чўнтагига солди. Мен бояги гапларини энди тушундим ва ҳеч нарсани кўрмаган кишидек:

— Кел Симон, вино ичамиз. Хаммасини унут, уйда иккита шишам бор, тозасидан, нима дединг? — дея таклиф киритдим.

— Зўр фикр, — деди у кўллаб-кувватлаб.

Уйга кириб шишаларни жавондан олаётганимда хам хаёлим олмосда эди. Шу топда уни кўлга киритиш ягона максадимга айланган эди. Шишаларни уникага олиб чиқдим. Биз ича бошладик, биринчи шиша тугагач, Симонни уйку элита бошлади, у маст бўлиб колганди. Мен эса айнан шу дакикаларни кутаётгандим, чунки унинг бисотидаги кимматбахо буюмни кўлга киритишим учун имкон тугилган эди.

У билан иккинчи шишани тугатгач, хайрлашиб хонамга келдим. Менинг бутун диккат-еътиборим олмосда бўлгани боис, хатто вино хам таъсир килмади. Кўзларимни юмиб ухлашга ҳаракат килсам-да, сергак эдим. Уни гумдон килиш режасини туза бошладим. Симоннинг уйида ишни бажариш учун барча асбоблар мавжуд эди; уйку дориси, узун катта пичок. Соат кечаси 3 га якинлашгач, уникага кўтарилдим, ажабо, мен эшикни қандай ёпган бўлсам, шундайлигича турибди.

Симон котиб ухлаб ётарди. Дастлаб чўнтагига кўл солдим. Олмосни олгач, кўлимдаги пичокни кўкрагига санчмоқчи бўлдим. Шу пайт зина тарафдан кадам товушлари эшитилди. Шарпа Симоннинг эшигига якинлаша бошлади. Кўркканимдан ошхона томонга

караб югурдим. Ошхона эшиги ортига беркиниб, Симон ётган хонадан кўз узмас эдим. Кадам товушлари эшик олдида тўхтагандай бўлди. Мен калтираб турардим, аммо эшик очилмади. Кимдир эшик олдида адашиб якинлашди-ю кейин узоклашди. Хайрият! Мен Симонга якинлашдим. Ажабо, унинг юраги урмас эди, мен ишонкирамай уни текшириб кўрдим, Симон аллақачон бу ёруг дунёни тарк этган эди. Орадан икки-уч кун ўтгач, унинг ўлгани кўшниларга маълум бўлди. Шундан сўнг тергов бошланди. Хамма кўшнилари катори мен ҳам сўрок килиндим. Айбсиз эканлигимни билишгач, кўйиб юборишди. Орадан бироз вақт ўтиб, суд тиббий экспертиза натижаси маълум бўлди. Ўша кеча Симон винони меъеридан зиёд истеъмол қилгани маълум бўлди. Ортикча ичимликни юраги кўтара олмаган, шекилли.

II

Симоннинг ўлимидан сўнг куну тун олмосга ишлов бердим. Нихоят, мен кутган линзалар тайёр бўлди. Сув томчисини шиша идишга куяётганимда, кўлларим негадир калтираб кетди. Эҳтиёткорлик билан линза куриб колмаслиги учун сувга озгина ёғ томчисини кўшдим. Шишанинг тагидан кучли ёруглик туширдим ва олмос линзалардан қарай бошладим.

Бир неча дақиқача сув томчисидан ҳеч нарса кўринмади. Сўнгра соф, оқ нур таралди. Эҳтиёткорлик билан микроскоп линзасини сув томчисига якинлаштирдим. Аста-секинлик билан оқ нур ўзгара бошлади. У ерда ажиб манзара — булутлар, дарахтлар, чиройли гуллар пайдо бўлди. Бутун манзара кизил, яшил, пушти, тилла, қумуш рангларнинг қоришмасига ўхшарди. Дарахтларнинг шохлари майин шабадада тебрана бошлади. Хамма жойга кўз югуртирдим, турфа рангдаги мевалар, гуллар...

«Кизик, биронта ҳам хайвон йўқ бу ерда» деб ўйладим. Атрофни синчиклаб кузатдим. Шу пайт дарахт ва буталар орасида бир нарсанинг тебранаётганига кўзим тушди.

Буталарнинг тилларанг шохлари секингина кўтарилди ва қаршимда мен хали хаёлимга келтиролмаган, умримда учратмаган мафтункор сохибжамол пайдо бўлди. Ха, у ниҳоятда гўзал эди, тиник юзи, кўм-кўк шахло кўзлари, узун сочлари елкасида тўлғониб турарди. У камалак рангдаги дарахтлардан узоклаша бошлади. Гўёки сувда сузаётган гулдай у ҳам хавода сайр қилаяпти. У худди шамолда тебранаётган кўнгирокларнинг жарангли овозини эслатарди. Сохибжамол камалак ранглари товланиб турган дарахтлар тагига борди. Дарахт шохлари эгилиб, уни ўз меваларига кўмиб ташлади. У жажжи кўллари билан мевани олиб ея бошлади. Қанийди, ўша лахзада унинг олдида бориб, мана шу ўрмонда у билан бирга юрсам, сайр қилсам... Уни топишим керак, табиатнинг нодир мавжудоти мени ўзига шайдо қилди-қўйди. У сув томчисидан ҳосил бўлган махбуба эмасмикан? Лабораториядан югуриб чиқиб, ўзимни қаравотга ташладим ва ухлаб қолганимча кўзимдан ёш томчилари қуюлаверди.

Мен уни кўриш учун ҳар қуни микроскоп олдида келардим. Хонамдан умуман чиқмасдим. Иштахам йўқ, ухлалмайман. Севгилимни кўриш учун микроскоп олдида борганимда, у

жойида ўтирарди. Кутилмаганда дахшатли ўзгариш рўй берди. Унинг юзлари нурсиз, ўзи эса зўрга юрарди. Сочларидаги, кўзларидаги нур, тароват йўк, бетобга ўхшайди. Унинг ёнига кириб ёрдам бериш учун калбимни, жонимни ҳадея этишга рози эдим. Қандай дард унга азоб берди экан? Қиз кучли оғриқдан кийналарди. Маъшукамни яраланган калб билан соатлаб томоша қилдим. Дақиқалар имиллаб ўтмоқда. У борган сари нимжонлашиб бораверди. Унга қўшилиб ўрмон ҳам ўзгариб борар, дарахтлар жозибасиз, курук эди. Тўсатдан бир неча кун сув томчисига карашни унутиб қўйганлигим ёдимга тушди. Микроскоп билан овора бўлиб, сув томчисини бутунлай унутибман. Микроскоп тагидаги ойнага карагач, ҳаммасига тушундим. Сувни қуришдан асраш учун унга ёғ томчисини қўшмаганим ёдимга тушди. Сув қуриб бўлган экан. Ана шунинг таъсири туфайли сув париси сўнаётган ёругликнинг сўнгги нурлари остида ётарди. Унинг нимжон танаси қуриб, юзи ажин билан копланганди. Кейин у бутунлай қўринмай қолди. Ҳушимни йўқотиб қўйиб анча вақтдан сўнг ўзимга келдим. Қўзимни очсам, микроскоп бўлақлари устида ётибман. Олмос линзаси сингари миям ҳам бўлақларга бўлиниб кетгандай эди. Жойимга зўрга судралиб бориб, кўз олдимдаги сирли дунёни тарқ этдим. Бир неча ойлардан сўнг пулим тугади. Одамлар мени батамом тентакка чиқаришди. Ҳа, улар мени «Линли тентак олим» деб аташади. Ҳеч бир кимса Ливенхокнинг руҳи билан гаплашганимга ишонмайди. Улар Жулис Симон воқеасини, мукамал линза яратиш учун унинг олмосини ўғирлаганлигимни айта бошласам, устимдан қулишади, ҳеч қачон сув томчиси остидаги гўзал ҳаётни қўрганлигимга ишонишмайди. Бирок мен олмос линза ҳақиқатини биламан. Одамларнинг нима дейишлари мен учун аҳамиятсиз. Энг муҳими, мен сизларга олмос линзалар тарихини ҳикоя қилиб бердим.

Инглизчадан Хулқар ва Нилуфар Муҳаммедовалар таржимаси.